

Billeachaí

An Fear agus an Bád

Máirín Mhic Lochlainn

AN FEAR: De réir scéil ba aniar as an nGleann Mór ar an gCeathrú Rua a tháinig Liam Mór 'ac Conghaile go Tóin an Chnoic i Ros an Mhíl, cé gurbh as Leitir Mealláin ó dhúchas é. Ba as Sruthail i gCo. Mhaigh Eo do Julia Acton, an bhean a phós Liam Mór. Tháinig sí mar chailín aimsire ag a dearthair, a bhí ina shagart ar an gCeathrú Rua.. Bhásaigh sí go hóg, in aois a naoi mbliana agus dhá scór, agus tá sí curtha i reilig Mhaighrois ar an mBánrainn, an reilig sin tá in aice le bád agus toibreacha Cholm Cille. Ba col ceathrar Liam Mór agus Páraig Mhicíl a bhí pósta ag Máireóg Deáirbe sa Rinn ar an gCeathrú Rua, agus ba col ceathracha dhó freisin Marcaisín Mhichíl Phádraig, an saothar báid as Cladhnach, agus Tón Mór 'ac Conghaile, captaen an *Brig St. John*, de réir an tseanchais, cé nach a bhfuil a ainm luaite ar aon cháipéis oifigiúil a bhain leis an mBrig údaí a báthadh amach ó chósta Bhostúin. Lucht farraige agus bádóirí a bhí iontu siúd ar fad.

Cúigear mac agus iníon amháin a bhí ag Liam Mór agus Julia. Úna a bhí ar an iníon, agus bhí sí pósta i gCaladh Thaidhg, ar an gCeathrú Rua, agus ba í seanmháthair Mháirtín Tim (Connor) í. Tommy, Peaits, Johnny, Michíl agus Bill a bhí ar an gclann mhac, ach go nglaoití: Tomaíochaí, Peaitseachaí, Johnachaí, Michíleachaí agus Billeachaí orthu. Níl fhios agam go cinnte, cén fáth gur cuireadh (*e*)achaí le deireadh a n-ainmneacha – de réir cosúlachta ní rabhadar ar fad ard, ach bhíodar leathan; agus bhíodar ar fad tréan – mar bhí idir

bháid, siopaí agus óstáin acu tráth den tsaol, ach níl aon raon den tréanacht sin fanta anois.

Bhí triúr acu curtha fúthu i nGaillimh: Peaitseachaí, Tomaíochaí agus Johnachaí, agus bhí sé ráite gur fhill an triúr seo as Meiriceá ag deireadh na naoú haoise déag nó ag tús na fichiú haoise, agus loingearas de bhád is fiche acu. De réir scéil, thugadh siad na báid amach ar léas d'fhir eile, agus nuair a thagadh siad ar ais le poll nó i ngéarghá le cóta tearra, d'fhágtaí ansiúd ag na dugáí iad, agus is ann a d'fhan siad

Liam agus Séamas Threasa Mhary Johnny Bhill agus an gadhairín gleoite ag Céibhín an Chalaídh, Tóin an Chnoic.

gur lobhadh siad. Bhí teach ósta ag Johnachaí in Árdán na bhFiach, agus ag a mhac John ina dhiaidh, ach ní raibh aon mhuirín ar John Óg, agus fágadh an áit ag gaolta lena bhean, duine de mhuintir Mhic Uidhir as Gort Inse Guaire – b’shin é Teach Ósta *Maguire*, go dtí le blianta beaga anuas, agus tá siopa ansin anois. Bhí siopa ag Tommy ag an bPóirse Caoch san áit a stopann busanna Leitir Mealláin agus na Ceathrún Rua go dtí an lá atá inniu ann, agus bhí siopa eile i dTóin an Chnoic aige, agus tá ballaí Tomaíochaí le feiceáil ansin go fóill. Bhí siopa ag Peaitseachaí in aice an Phóirse Caoch freisin, mangaire a bhí ann a bhíodh ag díol chuile chineál crua-earra idir rópaí, eangachaí, táirní, boltaí agus chuile chineál rud den tsórt sin.

Chuala mé ráite ariamh é go ndeachaigh duine éigin de Chlainne Conghaile an bhaile mhóir chun cónaí i gCo. an Cláir, agus go deimhin féin nuair a bhí Johnny Mhicííl Liam sa mbaile as Meiriceá i 1959 chuaigh sé ar chuairt chuig gaolta i gCill Chaoi. Níl aon aithne agamsa orthu faraor, ach is cuimhneach liom fear an bhosca ceoil, Máirtín Connolly, as Cill Chaoi ag rá liom geábh gur chuala seisean go mba as ceantar an chladaigh nó thart ar na duganna i nGaillimh a tháinig a mhuintir. Más iad an dream céanna linne iad, thug siad an ceol go dtí an Contae sin, mar níl aon cheol ag Conghaileachaí Thóin an Chnoic.

D’fhan Micil agus Bill i dTóin an Chnoic. D’imigh clann na beirte, ach beirt mhac le Micil – b’shin iad Tom agus Pat; ní raibh Pat pósta agus ní raibh aon chlann ar Tom a bhí pósta le Peige Bheartla Thaidhg, deirfiúr le mo sheanmháthair as an gCnoc ó dhúchas. Bhíodh siopa ag Tom agus Peige an fhaid is a mhair siad. Seisear clainne a bhí ar Bhíll agus a bhean, Máire Mhicil Stiofáin Uí Choisdealbha as na Doireadh. Chuaigh ceathrar acu go Meiriceá – Liam, Máirtín, Peige agus Biddy. Phós Liam *countryborn*. Phós Máirtín bean de mhuintir Bheilbigh as Camas, agus níor tháinig scéala ná scuan uaidh ón lá a d’fhág sé an baile. Chuala mé ráite é, más fíor nó bréag é, go dtéadh sé trasna an bhóthair le n-imeacht as an mbealach dhá bhfeicfeadh sé aon duine ón mbaile ag déanamh air.

Bhí Biddy pósta ar fhear de mhuintir Fhátharta as Tír an Fhia agus Peige le fear de mhuintir Chadhain as an Léim in aice le hUachtar Ard; dearthair leis, Judge Coyne, a bhí mar mhaor ar Pittsburgh a cuireadh i bpriosún de bharr caimiléireachta de shaghas éigin. Bhíodh na Cadhain ag déanamh *Moonshine* in aimsir an *Prohibition*. Bhíodh Liam, Biddy agus Peige i dteangbháil leis an mbaile an fhaid is a mhair siad, agus a gclann ina ndiaidh, agus tá go fóill. Rinne mac Mháirtín teangbháil freisin, agus thug sé cuairt ar an *Old Country*, agus ar mo mháthair. Cailleadh ó shin é, go ndéana Dia grásta air agus orthu ar fad.

Phós Julia Michael Saile as Inis Oírr, agus fuair sí bás ansin, le linn dá tríú duine clainne a bheidh ag teacht ar an saol; cailleadh an páiste chomh maith. Tugadh an mac ab óige go Tóin an Chnoic agus cailleadh é ina ghasúr óg. Chuaigh an mac ba shine go Meiriceá le himeacht ama. Chuirfeadh mac an dara bean a phós Michael Saile, Pete Arann, mar a thugfadh muid air, chuirfeadh sé *breams* chugainn chuile Nollaig nuair a bhí mé in mo ghasúr. I mBarr an Doire ar an gCeathrú Rua a bhí Méine pósta, agus ní raibh aon chlann orthu. Mo sheanathair, Johnny, a d’fhan sa mbaile. Ní raibh aon suim aige sa bhfarraige, agus dhíol sé an bád. Bhí cúis

eile lena díol freisin, mar go mbíodh Bill ar iarraidh dul chun farraige ina sheanaois, agus ba mhór an chontúirt é.

AN BÁD

Ba é Marcaisín Mhicil Phádraig, an saothar báid as Cladhnach agus col ceathrar Bill, a rinne an bád de réir cosúlachta; agus rinne sé í do Bhíll agus Peaits Seoige as an mBaile Láir i Ros an Mhíl. Ach tar éis tamaill ní raibh an bheirt ag tarraingt le chéile. Is dóigh gur mar a chéile beirt bhádóirí a bheidh in aon bhád agus beirt chócairí a bheidh in aon chisteanach. Ar aon nós, cheannaigh Bill scar Pheaits, agus d’fhéadfá a rá gur chaith sé an chuid eile dhá shaol inti. Níl ’fhios an raibh aon ainm uirthi roimhe sin, ach is *Billeachaí* a tugadh uirthi uaidh sin amach.

Chuala mé féin agus an chuid eile den chlann neart scéalta faoin mbád agus faoi Bhíll, ach, faraor, ag an am níor chuir mise ar aon nós mo dhóthain suime sa méid a chuala mé ó m’athair agus mo mháthair, agus go deimhin is ó mo dhearthair Seán a tháinig cuid de na scéalta ar ais chugam. An ceann a sheasann amach i mo chuimhne féin ná scéal an scabaill:

“Bhí bean siúil ag dhul thar bráid lá, agus chuaigh sí isteach Tigh Bhilleachaí le greim le n-ithe agus blogam tae a fháil, rud a fuair sí agus fáilte. Anois, bhí cailín aimsire ag Máire, mar gur theastaigh cúnadh uaidh ó tharla nach mbíodh Bill sa mbaile le haon obair a dhéanamh i ngarraí ná i dtrá, ar phortach ná ar bhuaile. Le linn de na mná a bheith ag comhrá, chuir an bhean siúil ceist cé ba leis an bád a bhí thuas ar an gCladh – sin céibhín bheag atá in aice na háite inár chónaí Bill, agus mo mháthair agus m’athair agus go deimhin mé féin agus mo dheartháracha agus deirfiúracha freisin. D’inis Máire di, go mba lena fear, Billeachaí, í. Bhain an bhean siúil dhi an scaball a bhí thart ar a muineál agus d’iarr sí ar an gcailín aimsire é thabhairt do Bhilleachaí le crochadh sa mbád. Suas léi go dtí Billeachaí leis an scaball, agus d’inis sí dhó mar a dúradh léi, ach ní bheadh aon bhaint ag Billeachaí le pisreogaí, agus chuir sé an scaball ar ais chuig an mbean siúil. De bharr gur dhiúltaigh Billeachaí í, dúirt an bhean siúil nach ngnóthódh an bád, aon rása go deo, agus de réir scéil níor ghnó – go hoifigiúil ar aon nós”.

Tá sé ráite go mbíodh *Billeachaí* ’un tosaigh ag dul agus ag teacht as Árainn nó Cinn Mhara, le lucht móna a bheith aice nó uaidh, ach ar an bpointe is a bhíodh rása i gceist, ’sí a bhíodh ar deireadh. Bhí sé ráite gur bhuaigh sí rása ar an gCladach i nGaillimh geábh, ach go dtug an sagart a bhí i gceannas an ráis an chéad áit do bhád ón gCladach, mar gur theastaigh an t-airgead ó fhear an bháid, mar go raibh sé beo bocht, rud nach raibh Billeachaí Liam Mhóir de réir cosúlachta. B’fhéidir gur chuala an sagart scéal an scabaill!

Bhí sé ráite freisin go mba fear é Bill a ghlacadh le dúshlán. Ón aithne atá agamsa ar bhádóirí an lae inniu, glacann siad ar fad le dúshlán, fé mar a ghlac sna laethanta a d’imigh – sin é a nádúr. Ar aon nós, bhí tarbh ag Johnson, sin é an tiarna talún a bhí in Arainn, agus theastaigh uaidh é thabhairt go dtí an mórthír, agus ní raibh aon bhádóir sásta ach Billeachaí – agus d’éirigh leis tarbh Johnson a thabhairt ó cheibh Chill Mhuirbhígh go céibh Ros an Mhíl. Thug sé dhá bhromach as Árainn go Ros an Mhíl geábh eile; sé an chaoi ar cheangail sé an péire dhá chéile, agus d’éirigh leis na bromaigh, é féin agus

an bád a thabhairt slán sábháilte go Ros an Mhíl.

Chaith Taimín Ó Maoláin as Barr Roisín i Ros an Mhíl, tamall fada ag bádóireacht le Billeachaí, ó bhí sé ina stócach an-óg gur díoladh an bád. De réir chaint na ndaoine, chroch Billeachaí leis go hÁrainn é maidin, gan é a inseacht d'aon duine, agus go raibh máthair Taimín ag imeacht dhá thóraíocht, agus murach gur thug Dia go bhfacfa duine é ag dul sa mbád le Bill, gheobhadh an bhean bhocht bás. Ó fuair Taimín blas na farraige, ní choinneodh an spéirling sa mbaile é. D'aistrigh Taimín agus a chomhluadar go Cill Dara in 1959.

Chum Máire Bheairtín as Cladhnach amhrán faoi gheall a bhí i gCuan Chasla tráth agus inár raibh an bád páirteach agus bhí *An Tonaí*, bád na mBrianach as Cladhnach, luaite san amhrán freisin, agus de réir cosúlachta ba mhinic leo a bheith ag rásaíocht le chéile. Tá *An Tonaí* ag rásaíocht léi i gcónaí, saol fada aice féin agus ag a bhfuil ag gabhail léi. Anois, níl fhios go cinnte cén bhliain ar dhíol mo sheanathair Billeachaí ach ba roimh 1926 é ar aon nós. Bé Paitín Mháirtín John as an gCoilleán ar an gCeathrú Rua a cheannaigh í. Ba col ceathracha iad bean Bhilleachaí agus bean Phaitín. Chuir Paitín a chruth fhéin uirthi, ghéaraigh sé í – sa gcaoi is nach raibh an tógáil céanna uisce aice.

Ba mhór i gceist ag na seanbhádóirí lá na gaoithe aduaidh – i nGeimhridh 1926-27. Bhí gála gaoithe aneas fógraithe, tháinig an ghála ach ní aneas a shéid sí ach aduaidh. Ó tharla gur gaoth aneas a bhí gealta chuaigh na báid ar fad soir amach le hÁrainn, ar an bhfoscadh mar a cheap siad, ach is aduaidh a shéid an ghaoth agus rugadh go dona orthu. Ar aon nós, 'sé Paitín Mháirtín John a bhí ag gabháil *Bhilleachaí* soir go céibh Chinn Mhara. Bhí a dhearthair Feistí in éineacht leis, agus chaill sé an dá sheol cinn i.e. an jig agus an seol tosaigh, ach thug sé *Billeachaí* agus an lucht slán go cheann cúrsa. Tá sé

ráite gur bhris Paitín barriallacha a bhróga agus na féitheachaí ina chliabhach, rud a d'fhág casacht air an chuid eile dhá shaol; mar is dóigh gur ghiorraigh an t-aistear a shaol, an fear bocht. Chuala mé ráite freisin é, gur briseadh báid eile an lá údáí a bhí ag tabhairt a n-aghaidh soir ar Bhéal an Chloga, ar Chéibh Tarae, sin céibh atá in aice Bhaile an Doirín, agus Chinn Mhara. Briseadh an bád an *Black Adder* an lá céanna, b'shin bád a bhí ag fear as Cladhnach ar a nglaoití Bottle, agus bhí a mhac sa mbád leis, agus thuas ar éadan aille a bhí an bheirt nuair a thángthas i gcabhair orthu.

Dhíol muintir Phaitín Mháirtín John an bád leis an gcumadóir cáiliúil Seán Ó Riada, agus bhris an gála í, i gcéibh Sháilín thiar ar an Droim i gceantar Gharbna, áit a raibh sí tugtha chuig Michael Willie le í a dheisiú. Cailleadh an Riadach bocht sul má d'éirigh leis caoi a chur uirthi. Bíonn Mama i gcónaí ag caint ar an lá ar casadh Máirtín Tom Deáirbe i nGaillimh uirthi, bádóir as an Ros i gceantar na Ceathrún Rua, agus gur fhiafraigh sí dó céard a tharla do *Bhilleachaí*. D'inis sé dhi gur iarr an Riadach air fhéin í a thabhairt siar chuig Michael Willie lena deisiú; agus gur tharraing sé i ndiaidh a bháid fhéin í as céibh Chaladh Thaidhg siar go céibh Sháilín. Dúirt sé léi chomh maith, go raibh an-chathú ina diaidh ag bean Phaitín, agus nach ligfeadh sí leis an seol mór ná na hiarainn. Chuala mé ó shin go bhfuil siad (an seol mór agus na hiarainn) ag fear as Doire Fhearta, ar an gCeathrú Rua.

Sin é seanchas Bhilleachaí Liam Mhoir agus a bhád, chomh cruinn in Éirinn is a d'éirigh liomsa an scéal a thabhairt liom. Tá seans mhaith dá mbeadh na scéalta uileag agam go mbeadh díol leabhair gan stró agam. Go ndéana Dia grásta ar na bádóirí ar fad a shaothraigh a mbeatha ag treabhadh na farraige móire as Conamara go hÁrainn agus soir go Cinn Mhara, agus áiteacha eile nach iad. ■

Roinnt Dánta ó Choláiste Cholmcille

Ar Ais Arís! *Robert Ó hAllúráin*

An chathaoir ag scríobadh an úrláir,
Torann i gcoirnéal an tseomra,
Go tobann titeann ciúnas,
An múinteoir tosaithe ag múineadh.

Leathnaigh na leabhra
Á n-iompú go briosc,
Iad ar fad nua anois,
Briseadh fada an tsamhradh thart !

Múinteoir an ranga
Ag labhairt athuair,
Gach aon siolla
Faoi mhata inár dteanga dúchais.

Buaileann an clog,
Isteach leis na pinn is na leabhair,
Gach rud a d'fhoghlaim na gasúir
Imithe glan as an gceann ceana féin!

Nuair a *Aoife Ní Choisdealbha*

Nuair a chasann an múinteoir timpeall,
Tosaíonn an chaint,
Cloiseann tú an torann,
Ó na daoine mórtimpeall.

Nuair a deirtear linn dul ag obair,
Tosaíonn na pinn ag scríobh,
Daoine ag breathnú thimpeall,
Is iad ag ceistiú go glórach.

Nuair a deirtear linn léamh,
Bíonn gach rud ciúin,
Ach amháin glór beag fann,
Sioscadh i dtóin an tseomra.

Nuair a deirtear linn a bheith ciúin,
Íslíonn na glórtha síos.
Gan fiú an chogarnaíl fágtha,
An rang faoi smacht an mhúinteora.